

ANONİM BİR İLMİHÂL VE BU İLMİHÂLDE GEÇEN DİL UYUMUNA AYKIRI ÖRNEKLER

Fecri YAVI¹

Özet

Türkçenin en eski dönemlerinden beri var olan dil uyumu ya da kalınlık-incelik uyumu, günümüze kadar büyük oranda bozulmamakla beraber bazı yazma eserlerde bu uyuma aykırı örnekler görmek mümkündür. Bunlar, Türkçenin klişeleşmiş imlasıyla alakalı olabileceği gibi ağız özellikleriyle ve Türkçenin tarihi seyrinde geçirdiği gelişmeler ve değişmelerle ilgili olabilir. Bu yüzden bu uyumsuzlukları göz ardı etmek doğru değildir. Elimizdeki çalışma, TBMM Kütüphanesinde kayıtlı, anonim ilmihâl üzerine yapılmıştır. Eserde dil uyumuna aykırı örneklerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu örnekler tespit edilip bugüne kadar konu hakkında yazılmış çalışmalar ışığında bazı varsayımlarda bulunulmuştur. Böylelikle Türkçenin tarihi gelişimi üzerine yapılacak çalışmalara ve ağız özelliklerinin aydınlatılmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: dil uyumu, kalınlık-incelik uyumu, klişeleşmiş imla, ilmihâl

1. Giriş

Türkçede kalınlık-incelik uyumu, bir kelimedede ünlülerin kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmasıdır. Türkçede bir kelimedeki ünlülerin hepsi ya kalın ya da ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın hem ince ünlü bulunmaz. Yani bir kökün, bir ekin kök ve eklerden yapılmış bir kelimenin ünlüleri kalınlık-incelik bakımından tamamen

1 Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı

bir uygunluk içinde bulunurlar (Ergin, 2000: 70). Türkçede bir kelime kalın ünlüden sonra kalın ünlü, ince ünlüden sonra ince ünlü getirilmesi olayı olarak tanımlayabileceğimiz kalınlık-incelik veya dil uyumu, kelimenin kökü için geçerli olduğu gibi o kelimeye getirilen ek için de geçerlidir. Ekler bu uyuma göre kelimelere getirilirler.

Kalınlık-incelik uyumu Türkçenin bilinen ilk devirlerinden itibaren geçerli olan bir kuraldır ve Türkçenin her döneminde kendisini belirgin olarak hissettirmektedir. Nitekim bir kelimenin Türkçe olup olmasını belirlemede bu kuralı da bir ölçüt olarak almak gerekir. Bu derece kuvvetli olan bu uyumla ilgili Türkçenin bazı dönemlerinde bazı istisnalara rastlandığını, kalın ünlülü kelimelere ince ünlülü, ince ünlülü kelimelere ise kalın ünlülü eklerin getirildiğini ve bu örneklerin göz ardı edilemeyecek derecede fazla olduğunu görmekteyiz. Bu örneklerin varlığının sebepleri hakkında bazı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan biri Çağatay Türkçesi üzerine önemli çalışmaları olan Macar Türkolog Janos Eckmann'a aittir. Eckmann, Çağatay Türkçesinde görülen bu uyumsuzlukları bazı nedenlere bağlamaktadır. Bunlardan ilki Arapça ve Farsçadan alınan kelimelere kalın ünlülü eklerin getirilmesini bu dillerde bu kelimelerin kalın ünlüyle telaffuz edilmesine bağlamaktadır ve bu durumu normal görmektedir. Türkçe kelimelerde görülen uyumsuzlukların ise klasik devirde yazılan yazmalarda nispeten seyrek olduğunu ve bunların müstensih hatasından ibaret olduğunu öne sürmektedir (Eckmann, 2009: 28).

Bu konuda yapılmış çalışmalardan biri de Kemal Eraslan'a aittir. Eraslan, "Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dâir" adlı makalesinde konuya Eckmann'dan farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Eraslan, Batı Türkçesi dışında kalan sahalara bakıldığında metinlerde bazı eklerin istisna hatalarını aşacak ölçüde kalınlık-incelik uyumuna aykırı olduğunu ifade eder ve yabancı kelimelerin kalın sıradan telaffuz edilmesinden dolayı kalın ünlülü ek almaları fikrine katılmakla beraber aynı nüshada bile aynı kelimeye aynı ekin bazen ince ünlülü bazen kalın ünlülü şeklinin getirilmesini imla istikrarsızlığına bağlamaktadır (Eraslan, 1970:

114). Bu sebeplerin yanında imlada klişeleşmenin de bu ek uyumsuzluğu üzerinde etkili olduğunu iddia eden Eraslan, birden fazla şekilleri bulunan eklerin bir şekliyle imlada umumileşmesini normal bir keyfiyet olarak görmektedir (Eraslan, 1970: 115).

Buraya kadar bu ek uyumsuzluğu üzerine Doğu Türkçesindeki örnekler üzerine öne sürülen çalışmalardan bahsettik. Fakat bu uyumsuzluk Batı Türkçesinde de mevcut olan bir durumdur. Bu konuda Musa Duman “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”² adlı makalesinde bu konuyla ilgili çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Duman, dil uyumuna aykırı bu örneklerin yanlış yazım ya da görmezlikten gelinecek saptamalar olarak değil, Batı Türkçesinin fonetik gelişme sürecine ve ağızlar şeklinde çeşitlenmesine tanıklık eden şahitler olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Nitekim bugün Türkiye Türkçesi ağızlarının pek çoğunda çeşitli eklerin şekillenmesinde dil uyumuna aykırı pek çok kullanım örneğiyle karşılaştığımızı ifade eden Duman, bu uyumsuzluğun ağızlardaki kullanımına örnekler vermektedir: *dêdûnuz (Kastamonu)*, *endurdukleri (Rize)*, *êtdıhlari (Erzurum)* vs. (Duman, 2013: 11). Musa Duman, bu uyumsuzlukların delil kabul edilerek eserin veya devrenin genel özelliği gibi almanın mümkün olmadığını, Türkçe kelimelerle birlikte söz konusu alıntı kelimeleri belli ağız katmanlarının veya bölgelerinin söyleyiş örnekleri olarak kabul etmenin doğru olacağını da ifade etmektedir (Duman, 2013: 20). Duman, bir başka çalışmasında³ aynı durumun Eski Türkiye Türkçesi devresiyle sınırlı olmayıp sonraki dönemler için de geçerli olduğunu belirtir (Duman, 2013: 77).

Yukarıda, bu uyumsuzluğun Türkiye Türkçesi ağızlarında da görülen bir durum olduğundan bahsetmiştik. Ahat Üstüner’in “Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri”⁴ adlı çalışmasında Türkiye Türkçesi ağızlarından yapılan derlemelerde uyuma aykırı şekiller bulunmaktadır:

2 Musa Duman, Makaleler, Kesit Yayınları, 2013, İstanbul.

3 Musa Duman, “Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”, Makaleler, Kesit Yayınları, 2013, İstanbul.

4 TDK Yayınları, 2000, Ankara.

bu **babamizin deduhlarıdır** (Bingöl) (Üstüner, 2000: 97), *árasun enginden gèçecağ bir iz agam* (Tranzon) (Üstüner, 2000: 38), *...ağlımız kesmeduğundan...* (Erzurum) (Üstüner, 2000: 117). Bu yönüyle Üstüner'in bu çalışması uyumsuzluğun ağızlarda devam ettiğine dair önemli örnekler barındırmaktadır.

Elimizdeki bu çalışma da Eski Anadolu Türkçesine dair yapılar ve kelime hazinesi barındırmasının yanında dil uyumuna aykırı örneklerin çokluğuyla dikkat çekmektedir. Nitekim bu aykırılıkların sayısı oldukça fazladır. Yukarıdaki görüşler ışığında eserde geçen dil uyumuna aykırı örnekler tespit edilip bazı varsayımlarda bulunulmuştur. Bu çalışmanın bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutmasını ümit ediyoruz.

2. İnceleme

2.1. Eser Hakkında

“Sözlükte ilm-i hâl “davranış bilgisi” anlamına gelir. Terim olarak “inanç, ibadet, muâmelât (günlük yaşayış), ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Resul-i Ekrem'in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı diye tanımlanabilir” (Kelpetin, 2000: 139). Bu yönüyle ilmi-haller İslam'ın daha doğru anlaşılması, ibadetlerin ve akait konularının yöntem ve izahının kavranabilmesi açısından son derece önemli kitaplardır. Böylesine önemli bir türe ait Türk edebiyatında birçok örnek mevcuttur. Bunlardan manzum türde yazılanlar arasında *Vikâye-nâme* (Devletoğlu Yusuf), *Ravzatü'l- İmân* (Halil, Mustafa b. Yûsuf), *Manzum İlmihal* (Ali Efendi), *Manzum Feraiz* (Halîm Efendi), *Manzum İlmihal* (Manastırlı Mehmet Rifat Bey) sıralamak mümkündür (Kırkıl, 2006: 436). Tanzimat dönemine kadar devam eden ve gelişim süreci olarak sayılan bu süreçte ortaya çıkan ilmi-hâl eserleri arasında, Sedüddin El- Kâşgarî'nin (ö. 705/1305) namaza dair *Münyetü'l- Musallî* adlı eserine İbrahim Halebî (ö. 956/1549) tarafından yazılan *Gunyetü'l- Mütemelli fi Şerhi Münyeti'l- Musallî* adlı şerhin aynı müellif tarafından yazılan muhtasarı, Lütfi Paşa'nın (ö. 971/1563) *Tufetü't- Tâlibîn Sual ve Cevaplı İlmihal* adlı eserleri ile Kadızâde Mehmet Efendi'nin namaz

konularını içeren ilmihâl risalesi *Risâle-i Kadızâde* de önemli ilmihâllerdendir (Özkan, 2016: 555).

Metnimiz, müstensihi belli olmayan bir ilmihâldir. Eser, TBMM Kütüphanesinde YZ 24/1 numarayla kayıtlı mensur bir eserdir. On varaktan oluşan eserde her varak 15 satırdan ibaret olup divani kırması yazı türüyle ve harekesiz yazılmıştır. Sadece ayetler ve hadisler verilirken harekeli yazı tercih edilmiştir. Kahverengi meşin, ıstampa yaldızlı bir cilt içinde ve 118x72 mm ölçülerindedir. Aynı cilt içinde incelediğimiz ilmihâlin haricinde iki eser daha vardır. Bunlardan biri kütüphane kayıtlarında “Emsile-i Farısı” diye kayıtlı Farsça cümlelerin yer aldığı bir gramer kitabı, diğeri ise “Risale-i Lugat ve’n-nahv” şeklinde kaydedilmiş bir Farsça-Türkçe sözlüktür. İncelediğimiz eserde istinsah tarihi belirtilmemiştir. Bu yüzden eserin yazıldığı veya istinsah edildiği tarih hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

Eser, Hanefi Mezhebine göre yazılmış bir ilmihâldir. Bu ilmihâlde konular bölümlere ayrılarak değil de herhangi bir düzen olmadan rastgele bir şekilde soru cevap yöntemiyle açıklanmıştır. Eserde işleniş sırasına göre şu konular açıklanmıştır:

Elhamdülillahın manası nedir?

Allah'ı bilmenin yolları nelerdir?

İslam'da kaç tane hak mezhep vardır?

İslam nedir, iman nedir? İmanın şartları, gerekleri, özelliği ve iman türleri nelerdir?

Kutsal kitaplar hangileridir ve kimlere indirilmiştir?

Farz kaçtır?

Kaç tane kible vardır?

İslam'ın şartı kaçtır?

Ezan nedir?

Abdestin farzı, sünneti kaçtır? Abdestte kaç nesne mekruhtur? Abdesti kaç nesne zayıflatır?

Namazın şartları nelerdir?

Kaç çeşit gusül vardır?

Genel olarak yukarıda sıralanan konular açıklanmakla beraber arada şu şekilde ilgi çekici konulara da açıklık getirilmeye çalışılmıştır: Her namazın ezanı olduğu halde cenaze namazının ezanı neden yoktur? Gündüz namazlarda neden hızlı gece namazlarda yavaş okurlar? Hayız görmüş kadınla aynı yatakta yatmak doğru mudur? İmamlığının caiz olup olmadığını sınamak için bir imama sorulması gerekenler nelerdir? Konular açıklanırken ayetlerden, hadislerden ve rivayetlerden yararlanılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesine dair yapılar ve kelimeler de barındıran bu eserde İslam'ın esasları sade bir dille, sohbet havasında öğretilmeye çalışılmıştır. Yazar ağır, ağdalı bir dil yerine günlük konuşulan sade bir dil kullanmayı tercih ederek sanat yapmak gayesinin ötesinde Müslümanlara faydalı olmayı amaçlamıştır. Eser, Eski Anadolu Türkçesinde bulunan gramer yapılarını barındırması yönüyle incelenmeye değerdir. Dudak uyumuna aykırı örneklerin yanında asıl dikkat çekici olan dil uyumuna aykırı örneklerin çokluğudur.

Eserin dil hususiyetlerine baktığımız zaman Eski Anadolu Türkçesinde görülen dudak uyumuna aykırı örneklerin devam ettiğini, eklerin çoğunun uyum dışı şekliyle kullanıldığını görmekteyiz. Hâl eklerinin birbirlerinin yerine kullanılmasına da eserde çok sık rastlanmaktadır. Bu örnekler azımsanmayacak derecededir: ...*eger şorsalar Allāh bilir misin...* (1b/3), ...*ābdest kaç nesne muhtaçdır...* (4b/9), ...*namāzda yakın olmañız...* (5a/10), ...*söyleduğırñızdan bilmeyesiz...* (5a/11), ...*namāzdan ne dirsın...* (6a/2) v.s.

Eseri bizim için asıl incelenmeye değer kılan özelliği, dil uyumuna aykırı örneklerin fazlalılığıdır. Nitekim müstensih, hem ince ünlülü tabanlara hem de kalın ünlülü tabanlara çoğunlukla kalın sıradan ünlüler getirmeyi tercih etmiştir. Arap harfli imladan ünlüleri tespit etmek tabii ki oldukça güçtür. Bu konuda ünsüz harflerden yardım almaktayız. Eğer ek, kef (ك) ile yazılmışsa ince ünlülü olduğunu, kaf (ق) ile yazılmışsa

kalın ünlülü olduğunu söylemek mümkündür. İki ünlü arasında kalan bu ünsüzler içinse kalın ünlülüyse gayın (غ), ince ünlülüyse kef (ك) harfi kullanılır. İncelemiş olduğumuz bu eserde seslerin kalınlık-inceciklik durumlarının tespitinde ünsüzlerden bu şekilde yararlanılmıştır.

2.2. Eserde Dil Uyumuna Aykırı Ekler

Metnimizde -mağ/-mek mastar eki, -duğ/-dük sıfat-fiil eki, -lık/-lik isimden isim yapan ek ve -ıcağ/-icek zarf-fiil eklerinde dil uyumuna aykırı birçok örnek mevcuttur. Nitekim sadece -mağ/-mek mastar eki ve -ıcağ/-icek zarf-fiil eklerinde bir iki örnekte ve -lık/-lik isimden isim yapan ekte tek örnekte ince ünlülü, bu eklerin diğer örneklerinde tamamen kalın ünlülü şekiller kullanılmıştır. Bu örnekleri aşağıda daha detaylı bir şekilde inceledikten sonra böyle bir kullanımın nedenleri üzerinde birkaç saptamada bulunacağız.

2.2.1. -mağ/-mek Mastar Eki

Metinde çok sık kullanılan bu ek, birçok yerde uyuma aykırı şekliyle dikkat çekmektedir. Nitekim 54 yerde geçen ek, sadece 4 yerde ince ünlülü şekliyle karşımıza çıkar diğer tüm örneklerde kalın ünlüdür ve çoğunlukla dil uyumuna aykırıdır. Aynı fiilde bile ekin hem kalın hem ince ünlülü şekli mevcuttur: eyle-mek 5a/5 ~ eyle-mağ 4b/7, 4b/10, 4b/13, 5a/6

Ekin kalın tabanlı ünlüden sonra gelen ve uyuma tâbi olan kalın ünlülü örnekleri şunlardır: añ-mağ 1b/3, 4b/7; arın-mağ 5a/4; arıt-mağ 4b/7, 4b/13; bağ-mağ 4b/12; başla-mağ 4b/10; çık-mağ 5a/7; çıkar-mağdır 4b/7; kaldır-mağdır 6a/4; katı ur-mağ 4b/12; kıl-mağda 5a/7; kılıç ur-mağdır 4a/8; ol-mağdır 4a/10; otur-mağ 5a/7; urıdur-mağ 5a/6; uyu-mağ 5a/2; yığın-mağdır 2a/12; yu-mağ 4b/7, 4b/9, 4b/13, 4b/14; yu-mağdır 4b/2, 4b/11

Dil uyumuna aykırı örnekler ise şu şekildedir: bil-mağ 5a/5; bil-mağdır 4a/3; eyle-mağ 4b/7, 4b/10, 4b/13, 5a/6; eyle-mağdır 1b/3, 2b/9; eyü

diril-mağdır 4a/3; geç-mağ 5a/2; geçir-mağ 4b/8; gerçekte-mağdır 2a/13; gül-mağ 5a/2; hilâl-le-mağ 4b/8; işle-mağdır 4a/9; it-mağ 5a/3, 5a/5, 5b/1; it-mağdır 4a/11, 4b/2; mesh eyle-mağ 4b/8, 4b/10; örgen-mağda 3a/9, 3a/12, 3a/13; ört-mağ 5a/4; söyle-mağ 4b/13; söyle-mağdır 2b/5, 2b/6. Bu örneklerde ince tabanlı kelimelere kalın ünlülü ek getirilmiştir. Bunlar, azımsanmayacak derecede çok olmasına karşın sadece üç yerde ince tabanlı kelimelere ince ünlülü ekler getirilerek uyuma riayet edilmiştir: di-mek 4b/6, 5a/5; eyle-mek 5a/5

2.2.2. +lık/+lik İsimden İsim Yapan Ek

Metinde 7 yerde geçen bu ek, bu örneklerden dördünde Arapça kelimelere: imamet+lığı 5b/7; ta'kîr+lık 3b/1; ta'ksîr+lık 3a/10, 3a/12, birinde de Türkçe kelimeye aykırı şekliyle gelmiştir: bir+lığını 2a/13.

Ekin kalın tabanlı kelimedden sonra uyuma riayet eden kalın ünlülü şekli ise sadece bir örnekte görülür: hağ+lığını 2a/13

Bir yerde de ince tabanlı kelimedden sonra ince ünlülü, uyuma tâbi, şekliyle gelmiştir: nite+liksiz 1b/4

2.2.3. -duğ/-dük Sıfat-Fiil Eki

Metinde 10 yerde geçen bu ek, örneklerin hiçbirinde ince ünlülü şekliyle kullanılmamıştır. Tüm örneklerde kalın ünlülü şekliyle kullanılmış ve bu örneklerin beşinde ince tabanlı fiillere kalın ünlülü şekliyle gelerek kalınlık-incelik uyumunu bozmuştur.

Ekin kalın tabanlı fiillerden sonra kalın ünlülü şekilleri şunlardır: buyur-dığı 4a/9,

buyur-dığını 2a/11, doğ-dığı 4a/12, kıl-duğ-içün 4a/15, ol-duğıñız 5a/10

İnce tabanlı fiillerden sonra kalın ünlülü şekliyle gelen ve uyuma aykırılık gösteren örnekleri şu şekildedir: diril-duğımı 2a/14; it-duğı 2a/12, 5b/3, 5b/4; söyle-duğıñızdan 5a/11.

2.2.4. -ıcağ/-icek Zarf-Fiil Eki

Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılan ve “-ınca/-ince” anlamını veren bu ek, metnimizde iki yerde geçmektedir. Bu örneklerin ikisi de ince ünlüdür ve bir tanesi kalın tabanlı ünlülere gelerek dil uyumuna aykırılık göstermektedir: ol-ıcek “olunca” 5b/4. Diğer örneğinde ise ince tabanlı ünlüden sonra ince ünlülü şekliyle kullanılmıştır: gel-icek “gelince” 5b/3

3. Metin

(1b/1) Elḥamdülillāhī rabbi'l- 'ālemīn ve's-şevvāt ve's-selām 'alā Resūlī Muḥammed ve āla (1b/2) ecma'īn. Eger şorsalar Müslümān mısın, eyit kim elḥamdülillāh Müslümānım. Eger şorsalar (1b/3) elḥamdülillāh ma'nāsı, eyit kim Allāh añağ, zıkr eylemağdır. Eger şorsalar Allāh bilür misin, (1b/4) eyit kim bilürim. Eger şorsalar nice bilürsin, eyit kim niteliksiz ve hıç nesneye (1b/5) beñzemez, nişānsız şāni'-i kadīm cihetden ve zamāndan ve mekāndan münezzehtir. Eger şorsalar (1b/6) kimiñ zürriyetisin, eyit kim Ādem Nebīniñ 'ale's-selātu ve's-selām zürriyetidenim. Eger şorsalar (1b/7) kağı millettensin eyit kim İbrāhim Ḥalīlillāh milletindenim, eger şorsalar isbāt ider misin (1b/8) eyit kim iderim neyle kelām-ı kadīmde eşitdim kim *kul şedeğällāhu fettebi'ū millete* (1b/9) *İbrāhime ḥanīfen*⁵. Eger şorsalar kimiñ ümmetisin eyit kim Ḥazreti Muḥammed Muştafāniñ (1b/10) şallalāhu 'aleyhi vesellem ümmetiyim. Eger şorsalar kimiñ mezhebinesin eyit kim İmām-ı A'zām (1b/11) Ebu Ḥanīfe-yi Kufī Nu'mān bin Şābit raḥmetullāhi 'aleyh mezhebendenim. Eger şorsalar mezhep kaçdır eyit dörtdir: Evvel İmām-ı A'zām (1b/12) Ebu Ḥanīfe-yi Kufī ikinci İmām-ı Şāfī üçüncü İmām-ı Mālik dördüncü İmām-ı Ḥanbelī (1b/13) raḥmetullāhi te'ālā 'aleyhim ecma'īn ve bu dört mezhep hağdır ve doğrudır. Eger şorsalar (1b/14) İmām-ı A'zām Ebu Ḥanīfe-yi Kufī mezhebi kimden öğrendi eyit kim İmām-ı

5 “De ki: Allah doğru söyledi. Öyle ise Hanif olarak İbrahim'in milletine tabi olun.” (Al-i İmran /95).

Hemâmdan. Eger şorsalar (2a/1) İmâm-ı Hemâm kimden öğrendi eyit İmâmü'l- Kûmadan, eger şorsalar İmâmü'l- Kûma kimden öğrendi (2a/2) eyit İmâm-ı İbrâhimden, eger şorsalar İmâm-ı İbrâhim kimden öğrendi eyit Abdullâh (2a/3) bin Mesüddan yâ Abdullâh bin Mesûd kimden öğrendi eyit Hâzret-i Resûl'den, (2a/4) eger şorsalar Hâzret-i Resûl kimden öğrendi eyit Hâzret-i İbrâhim'den (2a/5) Hâlîlullâh'dan yâ Hâzret-i İbrâhim Hâlîlullâh Hâzret-i Nuh'dan Hâzret-i (2a/6) Nuh Hâzret-i Şit'den, Hâzret-i Şit Hâzret-i Âdem-i şafîden, Hâzret-i (2a/7) Âdem-i şafî Hâzret-i Cebrâ'il'den, Hâzret-i Cebrâ'il Hâzret-i Mikâ'il'den, (2a/8) Hâzret-i Mikâ'il Hâzret-i İsrâfil'den, Hâzret-i İsrâfil Hâzret-i (2a/9) 'Azrâ'il'den, Hâzret-i 'Azrâ'il rıdvânillâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in Hâzret-i (2a/10) Rebbi'l-'âlemîn'den nitekim kelâm-ı kadîmde yâd kıılır *inneddîni 'indellâhil İslâm*⁶. (2a/11) Eger şorsalar İslâm nedir, eyit Allâh Te'âlâ buyurduğunu yakın tutup (2a/12) men' itdügi nesnelere yığılmaktadır. Eger şorsalar İmân nedir eyit ikrârdır (2a/13) dil ile ve gerçeklemdir gönül ile Allâhın birligini ve Resûlini hakligini ve cennet (2a/14) ve damu ve soru ve hesâb ve râzı ve sırat ve kabir 'azâbı ve ölenler girü dirildüğini. (2a/15) Eger şorsalar İmânın başı nedir eyit "Lâilâheillâllâh Muhammeden Resûlallâh"tır, eger şorsalar (2b/1) İmânın yüzi nedir eyit beş vakit namâzdır nitekim Hâzret-i Peygamber hadîs-i şerîfde (2b/2) buyurmuşdur ki; *eselevâtü'd-dîn femer ekâmehâ feked ekâme'd-dîn ve men terkahâ* (2b/3) *fehed hedeme'd-dîn* ya'nî bu kişi beş vakit namâzı vakitlü ve katınca kılsa ol kişiniñ (2b/4) dîni durır eger 'ameden terk eylese ol kişiniñ dîni yıkılır, eger şorsalar İmânın (2b/5) sözi nedir eyit zikri'l-lâhdır, eger şorsalar İmânın nûrı nedir eyit doğru söylemektedir. (2b/6) Eger şorsalar İmânı helâk iden nedir eyit yalan söylemektedir nitekim Hâzret-i Peygamber hadîs-i şerîfde (2b/7) buyurmuşdur ki; *elkezâbe lâ ümmetî* ya'nî yalan söyleyen ümmetim değildir, deyü buyurmuşdur. (2b/8) Hâzret-i Peygamber'in ümmeti olmayanın dîni helâk olmuştur. Eger şorsalar İmânı (2b/9) harâb iden nedir eyit namâzı terk eylemektedir her kim ki namâzı terk eyledi hakîk (2b/10) dînini yıkmışdır her kim ki namâzı

6 "Allah katında din, İslâm'dır." (Al-i İmran/19).

cemâ'at ile kılsa Allâh Te'âlâ hazretleri ol kişiye (2b/11) biñ şehîd sevâ-
bın vire ve dağı her kişi kim bî-namâza yardım itse veya bir loğma
(2b/12) virse yitmiş kerre Ka'be-yi Şerîfi yıkmış olur ve dağı Hazret-i
Peygamber buyurır ki; (2b/13) “Selâm viriñ Yahudilere ve Naşrânilere
ammâ selâm virmeñ benim ümmetim yahdudilerine (2b/14) kim anlar
bî-namâzlardır.” Eger şorsalar İmânîñ iligi nedir cevâb vir ki du'adır,
(2b/15) eger şorsalar imânîñ derisi nedir cevâb vir ki hayâdır, eger şor-
salar (3a/1) İmânîñ gönli nedir eyit ihlaşdır ve ihlaş olmaz nesnesiz ve
tövbesiz. (3a/2) Eger şorsalar İmânîñ vağanı nedir cevâb vir ki mü'mîn-
ler gönlidir. Eger şorsalar (3a/3) İmân sende midir veyâ sen İmânda mı-
sın eyit ben İmânilerim ve İmân (3a/4) dağı benim şıfatımdır. Eger şor-
salar İmân kaç dürlüdür eyit beş dürlüdür: (3a/5) Evvel şehitler İmânıdır
aña İmân-ı mesbûk dirler, ikinci peygamberler İmânıdır (3a/6) aña İmân-ı
mes'ud derler, üçüncü mü'mînler İmânıdır aña İmân-ı maqbûl derler,
(3a/7) dördüncü münâfıklar İmânıdır aña İmân-ı merdûd derler, beşinci
mübteldiler İmânıdır (3a/8) aña İmân-ı mevku'f derler. İmâm-ı Şemsü'l
E'imme rahmetullahî 'aleyh buyurır: “Her er ve her (3a/9) 'avret ki şı-
fat-ı imânı şorsalar bilmezse ve cevâba kadir degil ise ve öğrenmağda
(3a/10) taqsîrlîk itse ne namâzı kabûl olur ve ne orucı kabûl olur ne
nikâhı (3a/11) kabûl olur, ölürse müslümânlar kabrine koymayalar.” Her
kişiye borcedır ki ehline (3a/12) ve 'iyâline imân ve İslâm ögrede. Eger
öğrenmağda taqsîrlîk itse 'avreti câ'iz (3a/13) degildir, 'Avreti câ'izdir
ki eri destursız şıfatı imânı öğrenmağda cehd (3a/14) idüp takayyüd ide
ve bir maħrem halîfeye vara ve ögrene, zîrâ eger bilmezse (3a/15) ol se-
bebden aħretde üç kişiye 'azâb olur; evvel ataya 'azâb olur (3b/1) ve
dağı erine 'azâb iderler ki niçün men' itdiñ veyâ ta'ķîrlîk (3b/2) itdiñ di-
yeler. Eger şorsalar gökden kaç kitâb indi eyit dört (3b/3) kitâb indi ve
yüz şahaf Şit Peygamber 'a.m. altı şahaf İdrîs (3b/4) Peygamber 'a.m.
otuz şahaf İbrahîm Peygambere 'a.m. yegirmi şahaf (3b/5) ve Mûsâ
Peygambere 'a.m. Tevrât indi ve Dâvûd Peygambere 'a.m. Zebûr indi
(3b/6) ve 'İsâ Peygambere 'a.m. İncil indi ve Hazreti Peygamber Muħam-
medü'l- Muştafâya (3b/7) şallallâhu te'âlâ 'aleyh vesellem Furķân indi.
Her kim bu dört kitâba (3b/8) inanmazsa kâfir olur ve 'avret boş olur

el-iyāze billāh te'ālā (3b/9) *men zālike'l-i'tiḳād* ya'nī Allāh Te'ālā ḥazretine şığınurın şunıñ gibi (3b/10) i'tiḳāddan. Eger şorsalar farz kaçdır cevāb vir ki ikidir biri (3b/11) farz-ı 'ayndır ve biri farz-ı kifāyedir ve farz-ı 'ayn oldır ki kendü (3b/12) işlemeyince boynından ayrılmaya, farz-ı kifāye oldır ki cemā'atden biri işlese (3b/13) ğayrılardan ödene farz-ı 'ayn ḥams-ı selāvāt gibi. Eger şorsalar kıble kaçdır, (3b/14) cevāb vir ki beşdir: kıble-i beyti'l- 'arş nurdandır, beytü'l- kürsi altundandır, (3b/15) beyti'l ma'mūr yeşil zümrüddendir, beyti'l- muḳaddes kızıl yāḳut(4a/1)dandır, beyti'l- ma'mūrda feriştehler olur, beyti'l- muḳaddesde peygamber olur, beyt'il-(4a/2) ka'bede Mü'minler olur. Eger şorsalar İslām şart kaçdır cevāb vir ki on ikidir: (4a/3) evvel Allah'ın bilmaḳdır, ḥalkla eyü dirilmaḳdır, ikinci ābdestdir, üçüncü beş vakit (4a/4) namāzdir nitekim kelām-ı ḳadīmde buyurır *eḳimū's- selavāt*, dördüncü zekāt nitekim (4a/5) kelām-ı ḳadīmde buyurır ki *ateve'z- zekāt*, beşinci hacdır nitekim kelām-ı ḳadīmde buyurır (4a/6) ki *ḥaccü'l- beyti menisteḳā'e ileyhī sebilen*, altıncı orıcdır ki ḥaḳ te'ālā ḥazretleri (4a/7) kelām-ı şerīfde buyurmuşdır ki *şavmehū şehre* ya'nī bir ay oruc tutıñ, (4a/8) yedinci ğusldır, sekizinci kāfire kılıç urmaḳdır, toḳuzıncı emr-i ma'rūfdır (4a/9) ya'nī Allah Te'ālā ḥazretleri buyurduğı işleri işlemaḳdır, onıncı nehy-i (4a/10) münkerdir ya'nī ḥaḳ Te'ālā buyurduğı işlerden berī olmaḳdır, on birinci (4a/11) Müslümānlara şefḳat itmaḳdır, on ikinci 'avretin şaḳlamaḳdır. Eger şorsalar (4a/12) her namāzıñ ezān var, cenāze namāzıñ ḳanı cevāb vir ki doğduğı (4a/13) vakit ḳulağına oḳınmışdır. Eger şorsalar gündüz namāzlarda niçün (4a/14) arğun oḳurlar, gice namāzlarda ḳatı oḳurlar cevāb vir ki feriştehler (4a/15) ile ḳıldığı-çün. Eger şorsalar ezan nedir, eyit ki sünnet-i mü'ekkededir. (4b/1) Eger şorsalar ābdestde farz kaçdır, eyit dördür: Biri yüzün (4b/2) yumaḳdır ve biri başa mesh itmaḳdır ve biri iki ayağın yumaḳdır (4b/3) nitekim Allah te'ālā ḥazretleri buyurır *yā eyyuhellezīne āmenū izā ḳumtum ile's-şalāti* (4b/4) *fağsilū vucūhekum ve eydiyekum ile'l- merāfiḳi vemsehū biru'ūsikum* (4b/5) ve *erculekum ilāl ka'beyn*⁷. Eger şorsalar ābdestiñ

7 "Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı

sünneti kaçdır eyit (4b/6) sekizdir: Biri ki başlamağdan evvel Bismillah demek Allah (4b/7) adın aınmak, misvağ eylemak, burnın yumak ve arıtmak sümük ve balğam çıkarmakdır, (4b/8) iki kulağına mesheylemak, parmakları birbirine geçirmek ve şakalın hilâllemek, her a'zâsın üç kerre (4b/9) yumak. Eger şorsalar âbdest kaç nesne muhtaçdır cevâb vir ki beşdir: Evvel (4b/10) niyyet eylemak, tamâm başa mesh eylemak, tertîb şaklamak, sağından başlamak, (4b/11) her 'uzvı kurumadın birin dahı yumakdır, eger şorsalar âbdest kaç nesne mekrûhdır (4b/12) cevâb vir ki sekizdir: Evvel yüze katı urmak, 'avretine bakmak, şol eliyle ağzın (4b/13) yumak, sağ eliyle istincâ eylemak burnın arıtmak, dünyâ kelicesin söylemak, (4b/14) her 'uzvı üçden artıç yumak cā'iz değıldir. Eger şorsalar âbdesti kaç nesne (4b/15) şır eyit beş nesne şır: Ardından ve baş öñinden bevl ve menî ve şuyı (5a/1) ve mezî, kavuğ, taşlar ile ve şoğılcan ve dahı dört nesne var bellü degil, (5a/2) uyumak ve kağkağ ile gülmak kendüden geçmak bunlar her biri âbdesti şır. (5a/3) Eger şorsalar namâzın erkân kaçdır eyit on ikidir: Evvel tonı pāk itmak (5a/4) hadesden, ikinci cenâbetden arınmak ve üçinci göbeginden dizine degin örtmak, (5a/5) dördinci kıbleye teveccüh itmak vaçt bilmak, niyyet eylemek "Allah-u Ekber" demek, namâzda (5a/6) urıdurmak, Qurân okumak, rukû' ve secde eylemak, ka'dede teşehhüd miğdârı (5a/7) oturmak, namâzda kendü fi'liyle çıkmak. Eger şorsalar kılmakda hiçbir vaçit (5a/8) ve bir yerde Hağ Te'âlâ nağy itmiş var mı, cevâb vir ki itmiş vardır (5a/9) Hağ Te'âlâ hazretleri buyurmuşdır ki *lâ takrabū's-şalâte ve entum sukārā* (5a/10) *hattâ ta'lemū mâ tekülüne*⁸ ya'nî namâzda yağın olmağız seker olduğımız (5a/11) hâlde hattâ söyleduğımızdan bilmeyesiz. Eger şorsalar gicede gündüzde (5a/12) kaç rük'etdir, eyit kırç rük'etdir üçi vitr-i vâcib ve on yedisi (5a/13) farzdır yegirmi sünnetdir kırç rükû' ve seksen secde vardır (5a/14) ve yüz otuz üç tesbîh vardır. Eger şorsalar gusul kaçdır eyit sekizdir (5a/15) biri farzdır ve dördi sünnetdir ve biri vâcibdir ve iki müsteğabdır (5b/1) ol farz olan gusul cenâbetden gusul itmak ve ol gusul ki beşdir: (5b/2) Biri cuma' gusul ve biri iki

meshedib her iki topuğâ kadar ayaklarınızı yıkayın." (Maide/6).

8 Nisa/43.

bayrām gısl ve ‘arafatda gısl ve ihrām gısl vācibdir (5b/3) ve iki gısl ki müsteħabdır kāfirler imāna gelicek itduğı gısl (5b/4) ve oğlan gısl bāliđ olıcek itduğı gısl. Eger Őorsalar (5b/5) ĥayz gırmıŐ ‘avret ile bir dıŐekde yatmak var mıdır, eyit vardır (5b/6) amma Őart budır gınlleksiz olma. Ebū Ĥanife’den rivāyetdir ki imām (5b/7) olana dırt mes’ele Őoralar eger bilmezse imāmetliđı cāyiz değildir. Evvel (5b/8) imāma Őoralar iŐbu namāzı ki kılırsın seniñ iđin mi (5b/9) kılırsın yüce cemā’at iđin mi kılırsın? Cevāb budır ki (5b/10) ben benim iđin kılırım ve cemā’at iđin niyyet iderim diye. İkinci budır ki (5b/11) eger su’al itse-ler biz saña uyarız ya sen kime uyarısın? Cevāb budır ki (5b/12) ben Ĥazreti Muħammed MuŐtafāya uyarım deye. Üçüncü budır ki imām olana (5b/13) eydeler sen bizim imāmımızsın ya seniñ imāmıñ kimdir? Cevāb (5b/14) benim imāmım Ĥurāndır deye. Dırdıncü budır eger Őorsalar bizim namāzımız (5b/15) seniñ ile tamām olur ya seniñ namāzıñ kimiñ ile tamām olur? (6a/1) Cevāb vire ki Allah ‘ilmiyle ve Ĥazreti Peyđamber Őerī’atıyla tamām olur. Mes’ele namāza neyle (6a/2) baŐlarsın didik-leri, namāzdan ne dirsın cevāb virüp diyesın (6a/3) ki farz ile ve hem sünnet ile farz-ı iftināħ tekbirdir sünnet tekbir iderken (6a/4) el kıaldırmağdır dırt mes’ele imām beŐdir ve kıble dağı beŐdir tenim imām (6a/5) kıurāndır, gınlım imām Muħammed’dir, fehmim imām Mikā’il’dir amma tenim kıblesi miħrābdır, (6a/6) ‘aqlım kıblesi Ka’be’dir, cānım kıblesi beyti’l- ma’mürdür, fehmim kıblesi (6a/7) kürsıdir, gınlım kıblesi ‘arŐdır ve her kim ki bu mes’ele bilemezse (6a/8) imāmetliđı cā’iz degildir (6a/9) va’llāhu a’lem bi’Ő-Őevāb.

4. Sonuđ

Türkçenin her dıneminde var olan dil uyumu, Türkçe kelime ve ek-lerde kendini çok güçlü bir Şekilde hissettirir. Fakat ister Doğu Türkçesi ister Batı Türkçesi olsun Türkçenin bu dınemlerinde yazılan eser-lere bakıldığında bu uyuma riayet edilmeyen örnekler tespit etmek mümkündür ve bu örnekler bazı eserlerde oldukça fazladır. Bu dil uyumu-na aykırı örneğlerin varlığı üzerine çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Araştırmacılarından bazısı bunların müstensih hatası olduğunu ve üzerinde durulmaması gerektiğini savunurken (Eckmann, 2009: 28), bazısı ise bu ek uyumsuzluğunu kabul edip bu durumu imla istikrarsızlığına ve klişeleşmesine bağlamaktadır (Eraslan, 1970: 114, 115). Bu görüşlerin dışında bu uyumsuzlukların sadece Doğu Türkçesinde değil Batı Türkçesinde de devam eden bir özellik ve göz ardı edilemeyecek derecede önemli olduğunu, bu bakımdan Türkiye Türkçesi ağızlarının şekillenmesinde bu uyumsuzlukların önemli rol oynadıklarını söyleyen de vardır (Duman, 2013: 11).

Elimizdeki bu çalışma TBMM Kütüphanesinde kayıtlı müellifi ve müstensihini belli olmayan bir ilmihâl üzerine yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesine dair bazı gramer yapıları ve kelime hazinesiyle incelenmeye değer olan bu eserin asıl dikkat çekici olan tarafı ise dil uyumuna aykırı örneklerin fazlalığıdır. Metinde -mağ/-mek mastar eki, -duğ/-dük sıfat-fiil eki, -lık/-lik isimden isim yapan ek ve -ıcağ/-icek zarf-fiil eklerinde dil uyumuna aykırı birçok örnek mevcuttur. Bu kadar çok aykırı örneğin kullanılması göz ardı edilecek bir durum değildir. Yaptığımız araştırmalar ve eser üzerindeki incelemelerimiz neticesinde dil uyumuna aykırı bu örneklerin bolca kullanılmasının birkaç sebebi olduğu kanaatindeyiz:

1. Dil uyumuna aykırı örneklerin azımsanmayacak derecede fazla olmasını istinsah hatasına bağlamak mümkün değildir. Çünkü müstensih farkında olarak birçok yerde yukarıda zikredilen eklerin kalın ünlülü şekillerini kullanmaktadır. Dolayısıyla bu durum istinsah hatasından çok imlada klişeleşmeyle alakalı olabilir. Yani birden çok şekli olan ekleri bir şekliyle kullanarak işin kolayına kaçmış olmalı. Birkaç yerde (dimek 4b/6(2), 5a/5; eyle-mek 5a/5; gelicek “gelince” 5b/3) eklerin uyuma bağlı şekillerini kullanması bu örneklerin çok az oluşu sebebiyle müstensihini imlada klişeleşme tutumuna ters düşmemektedir.

2. Bu şekilde dil uyumuna aykırı örneklerin çok oluşu, müstensihinin ağız özellikleriyle de ilgili olabilir. Çünkü bu tür uyumsuzlukları, belli ağız katmanlarının veya bölgelerinin söyleyiş örnekleri olarak kabul

etmek gerekir (Duman, 2013: 20). Nitekim günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında bu uyumsuzluklar hâlâ devam etmektedir. Bu tür kullanımlara standart yazı dilinde rastlamak pek mümkün değildir. Bu türden kullanımlara daha çok ağız bölgelerini temsil eden eserlerde rastlanmaktadır (Duman, 2013: 79). Metnimiz de sanat yapma gayesi olmayan; sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanan bir müstensih tarafından yazılmıştır. Amaç, İslam'ın gereklerini sohbet havasında ve günlük dille anlatmaktır. Dolayısıyla bu şekilde yazılmış eserlerde müstensihin muhatap aldığı okuyucunun halktan olması ve kendi ağız özelliklerinin de esere yansması gayet doğaldır.

TIPKIBASIM ÖRNEKLERİ

الحمد لله رب العالمين والصلوات والسلام على سوا محمد وآله
 اجمعين الرصور مسلمانين ايتم الله عليهم الرصور
 اللله من كنه ذرايتكم الله الكى ذرا اليقده الرصور اللله من كنه
 ايتمكم بيورم الرصور كينجي بيورن ايتمكم نسا لكس زوجه سنيه
 يكرهه زناش صانع قديم جتدن وزمايد ومكانه من زهده الرصور
 ايتمكم في ربيته سن ايتمكم آدم فيناك علي الصلوة والسلام ذرايتكم الرصور
 فتمتد سنن ايتمكم ابراهيم خليل اللله ملته هم الرصور لينا ايتمكم
 ايتمكم لده رم يندي كلام قد عده اشتمكم كين قل صدق اللله في سوا مائه
 ابراهيم جنيفا الرصور سديك ايتمكم سنن ايتمكم حنيفة صفا لانا
 اللله اعلم ايتمكم ايتمكم الرصور سديك ايتمكم سنن ايتمكم امام اعظم
 ابو حنيفة كوفى ثمانين ثمانين ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم
 روضة اللله ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم
 ابو حنيفة كوفى ايتمكم امام شافعي او حنيفة امام مالك وروى في الامم حنيفة
 روضة اللله تعالى عليهم اجمعين ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم
 امام اعظم ابو حنيفة كوفى ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم ايتمكم
 امام اعظم

3
 ایمانک کوهکند زایت اخلاص در واجهت ایزدینست زونوبین
 اگر صور ساریا نماند و طعنه بدر جواب ویر که نمونند کوهکند زاک صور
 ایمانسته میدرد و یاسن ایمانده یستین بن ایمانیدیم و ایمان
 دایم خصمید را که صور ساریا نماند در دور لود زایت پیش و دلو در
 اولی و مستعد ایمانید را که ایمان سبوع در را که بی غیر ایمانید
 اگایمانی مسود در را او چینی مثل ایمانی در اگایمانی مقبول در را
 دور چینی شافله ایمانید را که ایمان نزد و در زایت سنجیند ایمانید
 اگایمانی توفیق در را امام ششم الائمه رحمتهم الله علیه بیور زهر از روح
 عورت که صفت ایمانی صور ساریا نماند و جوابه قادر و کل و او که گفتن
 تفصیله ایست غاری قبول اولور و زور او و چینی قبول اولور و نه نکاحی
 قبول اولور اولور ساریا نماند و غیره قومیه روح کشته به بور جد که حدت
 و عمل ایمان و اسلام آورده اگر او که عقد تفصیله ایست عورت چایز
 دکلد و عورت چایز در کوی دستدر صفت ایمان او که عقد چکلد
 ایدوب بقیده ایده و بر حرم خلیفه و زاره و او که نه زیر اگر کشته
 اول سبند آخرت باو کشته عذاب اولور اول تاب عذاب اولور

اگر صور را دستم فرض شد رایت دوزند بری یورین
 یومقدر و بری باشی سحر ایتمقدر و بر ای یارین یومقدر
 فتکم الله تعالی حضرتدی سورری یا ایها الذین اذعنتم الی الصلوة
 فاغسلوا وجوهکم وایدیکم الی المرافق وارجلکم الی الکعبین
 اگر صور را دستم است که استیجید رایت
 کز در بار یکد یا پیش تقدن اولن اللهم دعیاک الله اکبر
 ادین الکی مسوکه الیق بورن یوقی و آرقی مسوکه و یوقی جفا
 یکدی اولن سحر الیق بر قلدی بر بر یوقی وصالن یوقی
 یوقی صور را دستم استیجید رایت
 نیت الیق تمام باشی سحر الیق بر قلدی
 هم خصوی نور و مدین برین دخی یومقدر اگر صور را دستم
 جوا و یک سکر ذرا اول بوزمته اوزم عورتنه یوقی
 یوقی صاع الید استیجید الیق بورن آرقی
 و هم خصو او چدر یوقی جابزد کلدر اگر صور را دستم
 صیرایتش صیرارد ندن و بش او کندن بول و منغ و صیونی

یورنی

اول فرض اول غسل جنابتدن غسل استحقاق و اول غسل کشتن
 بزنج غسل بری ایکه سیرام غسل و عاقبتده غسل الحرام غسل اول حد
 نو ایکه غسل که سجد رکعت اول امانه کجا یک عابثه و غی غسل
 غسل و او غلان غسل باغ اول یک استند و غی غسل اگر صورت
 حیض کوشش عورت آید بر دست و مشکند یا عرق وارد می آید
 اما شتر ط بود که گوگلک از اولیه ابو حنیفه دن روایت در کلام
 اوله دورت سوره را اگر بیلین اما متاعی جایز کلام اول
 اما در صورت را شبوغازی قبولورسن سنک است چون می
 قبولورسن جو جماعت است چون می قبولورسن جواب بود که
 بن نم چون قبولورم و جماعت است چون نیست آید نرم و بیله یکی بود که
 اگر سوال آید از بزرگجا او یار ز یاسن کیم او یار سن جواب بود که
 بن حضرت محمد مصطفایه او یارم دیو چمنی بود که امام اوله
 آید لر سن بنیرم امامن سن یا سنک امامک کیم در جواب
 بنم امام قرآن در دور دخی بود که اگر صورت سیرم غایز
 سنک آید تمام اوله یا سنک نماز کجا کیم آید تمام اوله

جواب

AN ANONYMOUS CATECHISM AND EXAMPLES AGAINST THE LANGUAGE HARMONY MENTIONED IN THAT CATECHISM

Abstract

The language harmony or backness harmony which has existed since the earliest periods of Turkish has been substantially preserved until today and it is possible to see examples against this harmony in some written works. They can be associated with not only the stereotyped spelling of Turkish, but also with dialect characteristics and the developments and changes observed in Turkish in the course of history. Therefore, it is not accurate to ignore these disharmonies. The present study was conducted on an anonymous catechism registered to the Library of the Turkish Grand National Assembly. It is remarkable that there are many examples against language harmony in this work. These examples were determined and some assumptions were made in the light of the relevant works written so far. Thus, it was aimed to contribute to studies to be conducted for the historical development of Turkish and the clarification of dialect characteristics.

Key words: language harmony, backness harmony, stereotyped spelling, catechism

Kaynakça

- AKALIN, M. (1979). *Tarihi Türk Şiveleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- ARGUNŞAH, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- BANGUOĞLU, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BURAN, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1983). *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.

- DEVELİ, H. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara: TDK Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (2009). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul: Aydın Kitabevi.
- DUMAN, M. (2013). *Makaleler -Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine-*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ECKMANN, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı (Çev. Günay Karaağaç)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ERASLAN, K. (1970). “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dâir”, TDED XVIII, s. 113-124.
- ERGİN, M. (1972). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAHAN, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.
- KELPETİN, H. (2000). “İlmihal”, DİA, XXII, s. 139-141.
- KIRKIL, H. (2006). “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları İle Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rıfat Bey ve Manzum İlmihali”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 7, Nisan 2006, s. 433-476.
- KORKMAZ, Z. (1977). “Eski Anadolu Türkçesi Üzerindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”, Ankara: Türkojji Dergisi, Cilt VII, s. 12-22.
- KORKMAZ, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZKAN, M. (2016). “Osmanlı’da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmet Efendi (1045/1635) ve “Risâle-i Kadızâde” Adlı Çalışması”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 27, s. 553-524.

- ŞEMSEDDİN SAMİ (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tarama Sözlüğü I-VIII (2009), Ankara: TDK Yayınları.
- TİMURTAŞ, F. K. (1976). “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, *Türkiyat Mecmuası* Cilt. 18, s. 331-368, İstanbul.
- TİMURTAŞ, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TİMURTAŞ, F. K. (2009). *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- ÜSTÜNER, A. (2000). *Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÜSTÜNER, A. (2012). *Türkçenin Tarihî Gelişmesi, I. Baskı*, Elazığ: Bilge Kültür Sanat Yayınları.